

TURIZEM IN KULTURA NA BLEDU

BOŽO BENEDIK

Vsak turistični kraj je skušal že zgodaj s kulturnimi prireditvami, prikazom krajevnih znamenitosti, umetnostnih spomenikov in tradicionalnih oblik življenja poživiti turistično ponudbo in privabiti čimveč gostov. Tako je bilo – in je še vedno – tudi na Bledu, kjer poleg naravnih lepot in slikovitosti kraja posebno pozornost zbuja blejski grad in otok, ki sodita danes med najbolj urejene kulturne objekte pri nas. Letno privlačita na deset tisoče obiskovalcev in le redko kateri tuji gost si ne ogleda teh dveh kulturno-zgodovinskih spomenikov. Vendar so gostje vedno želeli čim več kulturnih prireditev, umetniških razstav, koncertov in folklorističnih nastopov. Posledica tega je, da sta turistična dejavnost in kultura danes močno povezani.

Poglejmo, kako je bilo s tem na Bledu. Že v prvih začetkih turizma so si na Bledu prizadevali privabiti goste tudi s kulturnimi prireditvami. V starih zapiskih čitamo, da so na Bledu prirejali koncerte od prvih dni julija do srede septembra že od ustanovitve Zdraviliške komisije leta 1886. Koncerte so prirejali ob določenih dnevih v Zdraviliškem parku v glasbenem paviljonu – podobnega vidimo v tem parku še danes – dalje dopoldne na kopališču ali popoldne na obali jezera pred današnjim Park hotelom in pri nekdanjem hotelu Petran na Mlinem. Izvajalci so bili simfonični orkestri z Dunaja ali iz Ljubljane. Koncerte so izvajali tam, kjer so bili gostje, ki so poleg turistične plačevali tudi glasbeno takso. V večernih urah so občasno prirejali koncerte tudi v Zdraviliškem domu.

S takšnimi koncerti so nadaljevali v turističnih sezonah tudi v času med obma vojnama v istem paviljonu v Zdraviliškem parku; sodelovali so glasbeniki opernega ali vojaškega orkestra. Koncerte so prirejali v popoldanskih in obvezno tudi v večernih urah. Imeli so mnogo poslušalcev, ki so radi posedeli na klopih ob poslušanju predvsem domače glasbe. Več iz kulturnega življenja blejski turistični delavci takrat svojim gostom niso pripravljali. Prirejanje teh koncertov je bil poglobitvi izdelek za kulturno zabavne prireditve in glavno breme takratnega proračuna Zdraviliške komisije, kamor so se stekali dinarji iz turistične takse.

Med obema vojnama moremo med turistično zabavne prireditve šteti poskus hotela Toplice. Takratna podjetna lastnica Julia Malnar se je domislila, da bi dala na lastne stroške izdelati deset parov narodnih noš za dekleta in fante. Ob raznih prilikah so nato domačini v njih nastopali na hotelskih prireditvah ter ob polkah in valčkih zabavali tuje goste. Poskus so takratni gostje z zadovoljstvom sprejeli. Iz

teh nastopov, ki so prikazovali del gorenjske folklorne tradicije, so zrasle organizirane skupine, ki so v povojnem času dosegle zadovoljivo raven in se vključevale v organizirane folklorne prireditve.

V prvih povojnih letih ni bilo pravega turističnega življenja, zato tudi ni bilo prizadevanj za razne kulturne prireditve. Ni bilo organizatorjev, niti tistih, ki bi nastopali ali bili pripravljeni sodelovati. Seveda je treba poudariti, da jih skoraj ni bilo za koga prirejati, saj so se prave turistične sezone začele šele po letu 1955.

Bled je verjetno pogrešil, ker je v mrtvilu prvih povojnih let zamudil priložnost, da bi, čeprav z lastnimi sredstvi, s kvalitetnimi kulturnimi in drugimi prireditvami zadržal značaj mondenega letovišča. To je znal npr. Dubrovnik. Bled sam verjetno kaj takega res ne bi zmogel, toda ni bilo niti prave širine niti spodbude pri turističnih delavcih. Povsem ob strani je tedaj stala tudi Ljubljana, naše glavno mesto in kulturno središče. Na Bledu tedaj tudi še ni bilo pravih prostorskih možnosti, ni bilo primerne dvorane (v Kazini so bili prostori premajhni) in tudi takšnih ambientov, kakor jih ima npr. Dubrovnik, Bled nima. Le na gradu in otoku je bilo nekaj poskusov v še ne obnovljenih prostorih, a tu je bila velika ovira nestalno vreme, s katerim je računati v alpskem svetu.

Prvi poskusi za ožvitev kulturnih prireditev padejo v čas po letu 1955, ko se je turizem obnavljal in je začelo z delom novo ustanovljeno Turistično društvo Bled. Bili so to skromni začetki ob nezahtevnih gostih. Omejili so se predvsem na folklorne nastope, ki so jih izvajale ljubiteljske skupine z Bleda, Bohinja in Jesenic. Od njih tedaj seveda ni bilo pričakovati popolnosti, saj niso imele strokovnih vodij. Vendar so prikazale prvim tujim gostom – predvsem Holandcem in deloma Nemcem – naše plese, nošnje in pesmi, kakor so pač znale in zmogle. Pohvaliti moramo njihovo prizadevnost in vnemo. Nastopi so bili skoraj izključno v Kazini kot edinem še primernem prostoru, le izjemoma tudi v hali hotela Toplice. Tako je bilo vse do leta 1957.

Takrat so se začeli kazati sadovi prizadevanja zelo delovnega Turističnega društva Bled. Poleg rednega programa folklornih prireditev, ki so bile enkrat tedensko – ta navada se je ohranila vse do danes – so sledili tja do leta 1961 poskusi, da bi popestrili in izboljšali kvaliteto kulturnega programa: v turistični sezoni so nastopali mojster violinist Igor Ozim, že tedaj po svetu znani Slovenski oktet in domači operni pevci in pevke iz Ljubljane. Toda

pokazalo se je, da kazinska dvorana ni primerna za take nastope. Pohiteli so z obnovitvenimi deli na blejskem gradu. Po obnovi leta 1961 so prvič poskusili uporabiti zelo prijetna in vabljiva ambienta zgornjega in spodnjega grajskega dvorišča za kulturno prireditve. Tam so uprizorili Donizettijevo opero *Don Pasquale* v izvedbi ljubljanske opere, jeseniško gledališče Tone Čufar pa je odigralo več komedij. Po vzoru drugih uglednih turističnih krajev so v tem času na Bledu poskušali organizirati stalno glasbeno prireditve. Leta 1960 je do tega res prišlo. I. jugoslovanski jazz festival, na katerem so sodelovali tudi zagrebški in beograjski jazz orkestri, je ob pomoči Ljubljane in neumornega Aleksandra Skaleta v vsakem pogledu uspel. Pri tem ne gre majhna zasluga tudi blejskim turističnim delavcem. Festivali, ki so sledili, so privabili vedno nove domače in tuje glasbenike, a tudi publika je bila zadovoljna. A ko se je že zdelo, da bo ta prireditev postala stalna, so jo leta 1967 prenesli v Ljubljano, ker so stroški prerasli blejske možnosti. Leta 1985 so sicer festival zopet prenesli na Bled, vendar ni imel več toliko odmeva kakor prej. Festival je nekako zamenjal koncerte v Zdraviliškem parku, ki so jih leta 1959 začasno, zopet zavoljo pomanjkanja sredstev, opustili. Pozneje so zopet dobili svoje mesto v kulturnem življenju turističnega Bleda in v zadnjih letih je na turističnem programu 18 – 20 koncertov domačih pihalnih orkestroev iz Gorij, Lesc in Jesenic, včasih pa tudi vojaške godbe iz Ljubljane.

Važen mejnik za vse vrste prireditev na Bledu je bila postavitve Festivalne dvorane, ki so jo svečano odprli leta 1961 za veliki mednarodni šahovski turnir. V njej so nato pripravili prvi festival slovenske popevke, ki je potem gostoval na Bledu nekaj let. Od 1963. dalje pa so v njej začeli gostovati domači vrhunski folklorni ansambli, Lado, Kolo, Tanec in v naslednjih letih tudi že skupine iz Madžarske, Češkoslovaške, Lužic, Ceylona, dalje iz Sovjetske zveze, Brazilije in Cipra.

V času od 1961. leta naj omenim še dve pomembni novosti. Prizadevni turistični delavci so prešli tudi na organizacijo likovnih razstav, ki naj bi poživile kulturno dogajanje v času sezone. Prirejali so jih v okviru likovne komisije pri svetu Svobod in prosvetnih društev občine Radovljica. Primerne prostore so našli v avli Festivalne dvorane. Z razstavami so pričeli takoj po zgraditvi dvorane leta 1961 in jih redno prirejali vse do leta 1966, ko je prišlo do spora med organizatorji in upravljalcem dvorane. Vendar so se vrata dvorane za umetniške razstave začasno zaprla šele leta 1971. Temu je sledilo obdobje petih let, ko likovni umetniki niso dobili možnosti razstavljati na Bledu. V omenjenem času je bilo skupno 48 razstav; na njih so predstavili svoja umetniška dela vsi naši pomembni slikarji in grafiki ter

tudi posamezni kiparji. Naj jih nekaj naštejemo. V prvem letu so razstavljali France Goddec s kiparko Hafnarjevo, dalje Rudi Simčič, Olaf Globočnik in Lojze Spacal. V naslednjih letih so jim sledili Lojze Perko, Maksim Sedej, Stane Keršič, Ive Šubic, Vladimir Makuc, Stojan Batič, Janez Bernik, Rudi Kotnik, Ferdo Mayer, France Slana, Marij Pregelj, Drago Tršar, Gojmir Kos, Boris Kalin in kot gost Karlo Hegedušič. O kulturnem dogajanju v turistični sezoni v Festivalni dvorani govori še cela vrsta drugih prireditev, na primer številne razstave z zelo raznovrstno vsebino. Leta 1965 so bile razstave o gorenjskih kmečkih skrinjah, o domači slovenski obrti, spominska razstava o letu osvoboditve 1945, o spomenikih NOB ter otroška likovna razstava na to temo. Naslednje leto so bile na programu etnografska razstava o razvoju »loškega kruha«, dalje o slamninarstvu na domžalsko – kamniškem območju, iz tematike NOB pa so prikazali trpljenje naših ljudi v koncentracijskih taboriščih. Leta 1973 je bila še zanimiva razstava o razvoju blejskega turizma, naslednje leto pa razstava in kongres EX LIBRIS.

Te razstave so spremljale še nekatere pomembne prireditve in novosti, tako tudi kongres Pen klubov v prvih dneh julija 1965. Z njim se je začela dejavnost, ki ji sledimo do današnjih dni. Takrat se je na Bledu prvič zbral svetovni vrh pisateljev in pesnikov; predsedoval jim je Arthur Miller, med našimi udeleženci pa je omeniti Iva Andriča, edinega našega Nobelovca in velikega občudovalca in prijatelja Bleda. Žal na Bledu nihče ni zbral tega, kar so udeleženci govorili, pa tudi ne tega, kar se je v zvezi s tem kongresom o Bledu po svetu pisalo. Vsega tega na Bledu in na Slovenskem nismo znali izkoristiti. V letih 1967/72 so se na Bledu zvrstili TV festivali, ki so jih nato prenesli v Portorož. Leta 1968 so poskusili tudi z organizacijo lutarskega festivala, na katerem so poleg domačinov sodelovale izbrane lutarske gledališke skupine iz Bolgarije, Češkoslovaške in Romunije. Festival razen pri ljubiteljih tovrstne umetnosti ni zbudil pozornosti in večjega zanimanja pri gostih ter so ga zavoljo tega opustili. Pač pa so v tem času izredno odmevale uspešne glasbene prireditve: nastop slovenske vrhunske pianistke Dubravke Tomšič, dalje Lisztov in Chopinov večer ter nastopa Slovenskega oktetta in oktetta Gallus.

Po zaključku del na otoku je v letu 1971 prišlo do še ene novosti v kulturnem programu blejskega turizma. Tedaj so priredili v otoški cerkvi prvi koncert: koncerti so še danes vsak teden skozi vso turistično sezono. V prvih letih jih je bilo 13 do 15, pozneje so jih skrčili na 8 do 9. Vzrok je bil zopet v denarju. Kakovost ni poceni, okolje na otoku pa samo zase zahteva dovršenost in virtuoznost. Tu je leta 1975 prvič nastopila domačinka Olga

Gracelj, solistka ljubljanske opere. V zadnjih letih so nastopali tudi pevski zbori A.T. Linhart, »LIP« iz Zasipa in zbor iz Kroke. V zelo akustični cerkvi je bilo tudi nekaj orgelskih koncertov mojstra Huberta Berganta. Otok je privabil tudi izvajalce stare glasbe Festivala Radovljica in poslušalcev tudi na njih ni nikdar manjkalo. Izkušnje v zvezi s prireditvami na otoku pa vendar kažejo, da je treba program stilno in tudi kakovostno uskladiti.

V šestdesetih letih se je na Bledu porodil še en zelo ambiciozen načrt. Zamislil si ga je tedanji direktor Moderne galerije Zoran Kržišnik. Ko so odprli za javnost Vilo Bled in v njej uredili hotel izven kategorije, so v tamkajšnjih prostorih namreč začeli prirejati reprezentativne grafične razstave z izbranimi vrhunskimi dosežki grafičnega bienala v Ljubljani. Poleg tega so program dopolnjevali še z drugimi prireditvami. Leta 1968 so pripravili razstavo »Sodobna umetnost Slovenije«, nekaj let pozneje so prikazali sodobno umetnost Kenije, vmes pa še vrsto drugega. Prireditelji so nameravali v garažnih prostorih vile urediti več ateljejev, kamor naj bi privabili tuje in domače umetnike, slikarje in kiparje k ustvarjanju umetniških del in k izdelovanju tapiserij. Bled naj bi po takratnem načrtu postal središče likovnih umetnikov vedno širšega okolja. Vendar je zamisel že leta 1973 usahnila, saj je tudi Vila Bled dobila nazaj nekdanji status.

Festivalna dvorana je leta 1978 zopet postala razstavni prostor. Kulturna skupnost Radovljica je vključila v svoj program stalne poletne likovne razstave: svoj umetniški opus so predstavili Peter Adamič, Dušan Premrl, Jaka Torkar, Albin Polajnar, Melita Vovk, Ive Šubic, Boris Čeh, Herman Gvardjančič, Jože Ciuha, Kamilo Legat, Franc Novinc, Bogdan Borčič, Črtomir Frelih, Stane Kolman, Zmago Pahor, Vinko Tušek, Pavel Florjančič, Anton Plemelj, Polde Oblak, Dora Plestenjak, slikarji »Dolika«, »Alpika«. Leta 1975 so tod razstavljali Janez Hafner, Polde Mihelič, Franc Bergant, slikar domačin, ki je mojster gorskih vedut in »portretist« Triglava, ter prof. Janez Ravnik, po svojih novejših delih modernist – futurist.

Poleg razstav v Festivalni dvorani je Mladinska knjiga v hotelu Park odprla posebno galerijo, Galerijo Bled. Razstavam so odprli tudi beli salon v hotelu Toplice, kjer so nastopali Bard Lucundus, Peter Adamič, Janez Benik, Jože Ciuha, Andrej Jemec, Riko Debenjak, Zoran Mušič, Venceslav Richter, Vladimir Veliković, a sredi poletne sezone 1978 je tu razstavljaval v New Yorku živeči črnogorski slikar Sava Radulović, avtor portreta Luisa Adamiča, ki ga hranijo v Ljubljani. Velik del teh razstav je ugodno ocenila tudi strokovna kritika. Tudi hotel Golf je dal na razpolago svojo veliko avlo, kjer so razstavljali Goran Horvat, Marjan Pančur, Karel Zelenko, Kos-

tja Gatnik in drugi.

Na pobudo pisatelja in kiparja domačina Toneta Svetine so leta 1982 prvič razstavljali tudi na otoku; svoja dela sta predstavila Anamarija Kovač in Svetina sam. Pozneje smo tod videli še Matevža Brojana, Janeza Kovačiča, Roberta in Davida Faganela, Sando Leskovic in še drugih. Nov razstavni prostor in hkrati atraktivne poslovne prostore je turistični Bled dobil, ko je »Almira« leta 1982 obnovila grad Grimšče. V lepo urejenem okolju dajejo poleg ročno izdelanim pleteninam prostor tudi drugim ustvarjalcem. Domačinka Ana Sfiligoj je prikazala svoje izdelke usnjene tapiserije, a od leta 1988 prireja tu likovne razstave »Galerija Mozaik«, ki je pripravila izbor del Božidarja Jakca, Milana Batiste, Staneta Žerka ter drugih. Pritegnile so tudi izven-sezonske razstave v osnovni šoli Josipa Plemelja na Bledu, ki jih je prirejal slikarski krožek pod vodstvom prof. Janeza Ravnika.

Gostje so likovne razstave radi obiskovali in pokupili nemalo umetniških del. Leta 1958 so našli na njih 17.555 gledalcev. Toda v zadnjih nekaj letih so likovne razstave v teh prostorih nekoliko zastale, vrata Festivalne dvorane so se zanje leta 1988 zopet zaprla in tudi Mladinska knjiga, v sodelovanju s hoteli, jih ne prireja več.

Prebudila pa se je privatna inciativa. Tako je kipar domačin Slavko Oblak, ki ustvarja in živi v Landshutu v ZRN in si je tam pridobil velik ugled kot umetnik, na prostem razstavil pet zelo zanimivih plastik, ki so bile lep okras osrednjemu blejskemu parku. Ponudil jih je v odkup, vendar so romale drugam. Tudi Tone Svetina že dolgo časa pred rojstno hišo na Mlinem razstavlja svoje kipe, ki jih oblikuje iz starega orožja in delov železa. Mnogi gostje si njegova dela z zanimanjem ogledujejo in jih tudi odkupujejo. Pred dobrim letom si je v vasi na ugodnejšem kraju postavil lastno galerijo. V hotelu Park pa je v najetem prostoru odprla manjši razstavni lokal tudi slikarka Marija Svetličeva in tudi ta je v turistični sezoni zelo obiskana. Prof. Ravnik pa je dal izvirno pobudo za ureditev parka miru na zelenici ob šoli. Urejajo ga učenci sami pod njegovim vodstvom. Izdelali in postavili so v njem razne skulpture v lesu: Josip Plemelj in učenci, Šport – znanje – kultura, Mir med narodi, Mati učiteljica otrok. Pri njihovi izdelavi je sodelovalo nad 70 učencev. Park bodo seveda še razširjali. Njihova tiha želja je, da bi opis Parka Turistično društvo vneslo v brošuro blejskih turističnih informacij.

V letih 1984/87 se je Bledu predstavil tudi Miha Pogačnik, doma iz Kranja. Mlad se je odločil za glasbo, postal mojstrski violinist, se izpopolnjeval najprej pri Igorju Ozimu v Kölnu in nato še v ZDA. Tam se je ob glasbi posvetil kulturnemu gibanju »Idriart«.

Vrsto let nazaj prirejajo orgelske in pevske

koncerte tudi v blejski župni cerkvi. Izvajalci kvalitetnih prireditev so znani mojstri orgel in izbrani pevci. Tudi obiskovalcev je zelo veliko, med njimi mnogo tujih turistov. Ko je leta 1988 »Almira« preuredila nekdanje garaže Vile Bled v trgovsko središče »Pristava«, so turistični delavci takoj izrabili lepo urejeni dvoriščni prostor za koncerte moderne glasbe.

Mimo Bleda niso mogli tudi »fantje« našega slavnega alpskega ansambla »Bratje Avsenik«. Leta 1983 so ob svoji 30-letnici pripravili v Športni dvorani pravo slavlje. Velike dvorane ni bilo težko napolniti z mnogimi, tudi odličnimi gosti. Na koncertu se je zbralo prek sto domačih in tujih zastopnikov sedme sile. Domneva se, da so bili »Bratje Avsenik« prvič predstavljeni publikii prav na kmečki ohceti na Bledu leta 1953. Za svoj jubilej je ansambel dobil visoko državno odlikovanje (red zaslug za narod s srebrno zvezdo), občinsko priznanje, priznanje Turistične zveze Slovenije in tudi krajanov Begunj ter ključ mesta Cleveland.

Ko že opisujem vse vrste kulturnih prireditev na Bledu, ne morem mimo blejske kmečke ohceti. Verjetno bo masikdo dvomil, ali lahko tudi to folklorno prireditev uvrstimo med kulturne. Glede na sedanjo stopnjo izvedbe sodim, da je to upravičeno. Blejska kmečka ohcet sloni na izvirnih zapiskih etnografinje Tončke Maroltove, ki je ob sodelovanju starih domačinov zbirala in zapisovala o tem »obred« vse podrobnosti. Prireditelji žele na osnovi teh zapisov prikazati izvirnost narodnih noš, glasbe, vseh predmetov, ki so bili pri tem delu v uporabi, celo jedi in pijače, ter besedil in govornega jezika domačinov. Blejska kmečka ohcet se v svoji izvirnosti in ambientu razlikuje od vseh drugih, ki jih prikazujejo pri nas.

Zamisel o kmečki ohceti se je rodila leta 1953 na takratni občini in v Turističnem društvu Bled. Naloge so se resno lotili in jo do leta 1955 izpeljali trikrat. Organizirali in pri-

pravili so jo Zdravko Rus, Zvonko Janežič, Nande Mohar in drugi. Takrat so blejskim turističnim delavcem svetovali, naj prenehajo s prireditvijo, češ da ni primerna za Bled kot mondeno letovišče. Res so jo za daljši čas opustili. Ponovno so jo pripravili leta 1977, predvsem za snemanje japonske televizije. Zanimanje zunanjega sveta je zopet spodbudilo organizatorje in že naslednjega leta je bila ponovno na sporedu kot osrednja blejska turistična prireditev. Od tedaj dalje jo vsako leto doživimo prav ob vrhuncu turistične sezone. Traja tri dni, ob njej pa je tudi obrtni sejem. Zanimanje zanjo je vedno večje, kar bi bilo možno izkoristiti v propagandne namene blejskega turizma.

Iz vsega povedanega moremo ugotoviti, da so na Bledu že davno spoznali pomen vseh vrst kulturnih prireditev za razvoj turizma. Kultura je podala roko turizmu, čeprav je bila mogoče kdaj kaka prilika zamujena. Največkrat je manjkalo velikopoteznosti, kar je pač značilno za blejski turizem in življenje na Bledu sploh. Zato ni bilo širših in dolgoročnejših programov, pa tudi ne pravega sodelovanja vsaj z republiškimi kulturnimi dejavniki, kar bo treba v bodoče popraviti v prid turizmu pa tudi Bledu in njegovim ljudem.

VIRI IN LITERATURA

Vire za to razpravo hrani arhiv Turističnega društva Bled; posebej opozarjam na poročila o turističnih sezonah v letih 1958, 1962 in nato od 1964 do 1987. Za pomoč pri izrabi tega gradiva se zahvaljujem Jožici Poljanec na Turističnem društvu Bled. Del virov za to problematiko hrani avtor sam. Zbral jih je ob sodelovanju pri turistično kulturnih prireditvah na Bledu in zajemajo čas 1938–1940 ter 1952–1988.

O. Janša – Zorn, Zgodovina blejskega turizma od začetka do leta 1941, Kronika 32, 1984.

B. Benedik, Zdraviliška komisija na Bledu, Kronika 35, 1987.

POLOŽAJ SLOVENSKE LJUDSKE ŠOLE V ISTRI OD ITALIJANSKE OKUPACIJE DO OSVOBODITVE (1918–1945)

AVGUST LEŠNIK

Po končani prvi svetovni vojni so v jeseni 1918 vse šole v Slovenski Istri nadaljevale z rednim šolskim delom v statusu, ki so si ga pridobile v Avstro-ogrski monarhiji.¹ Šolski viri za obdobje avstrijske oblasti v Istri nam dajejo naslednjo sliko:

– slovenske ljudske šole v Istri so nastajale v obdobju od 1819 do 1917; delovale so na ce-

lotnem ozemlju Slovenske Istre, razen v mestu Piranu;

– v predmetnikih ljudskih šol se italijanščina, slovenščina in nemščina pojavljajo tudi kot drugi jezik; drugi jezik se v predmetnikih šole pojavlja kot obvezen, neobvezen, fakultativen in pogojno obvezen;

– drugi jezik se pojavlja le na podeželskih šo-